

วิวัฒนาการความเป็นมาของลายไทย

The evolution of Thai patterns

ขจรเดช นีวิน

ทรงเดช ทิพย์ทอง, มานิตย์ กันทะสัก, กาญจนา ชลศิริ

Kajondet Niwvin

Songdej Thipthong, Manit Kuntasak, Kanjana Chonsiri

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Rai Buddhist college

Corresponding Author, E-mail: Kajondet002@gmail.com

บทคัดย่อ

ลายไทย เป็นลวดลายที่มีวิวัฒนาการ คลี่คลาย พัฒนารูปแบบมาโดยตลอดแต่สมัยโบราณ หากนับลวดลายใน แผ่นดินไทยที่ค้นพบ จะเรียงลำดับยุคสมัยต่าง ๆ ได้ดังนี้ คือ ทวารวดี ลพบุรี สุโขทัย เชียงแสน อุทอง อโยธยา รัตนโกสินทร์ และศิลปะไทยปัจจุบัน เป็นต้น ลวดลายต่าง ๆ ที่พบมักเริ่มมาจากการเลียนแบบลักษณะของธรรมชาติ เช่น ลายเครือเถา ลายดอกไม้ ลายพืชพรรณต่าง ๆ รวมถึงสัตว์นา ๆ ชนิด ล้วนแล้วเป็นแม่แบบให้กับช่างไทยในสมัยก่อนได้ ลอกเลียนแบบธรรมชาติ ทั้งนี้ช่างยังได้ประยุกต์ลายแต่ละรูปแบบให้เกิดความงาม โดยการผสมกับความคิดจินตนาการ ส่วนตัวเข้าร่วมด้วย จึงทำให้เกิดเป็นลวดลายอันมีอัตลักษณ์ของแต่ละยุคสมัย ลายไทยสามารถแบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มลายเลียนแบบธรรมชาติโดยตรง คือ ทวารวดี ลพบุรี 2) กลุ่มลายเลียนแบบธรรมชาติแต่มีการประยุกต์ คือ สุโขทัย เชียงแสน อุทอง 3) กลุ่มลายประยุกต์คลี่คลายจากธรรมชาติ คือ อโยธยา รัตนโกสินทร์ตอนต้น 4) กลุ่มลายคลี่คลายสร้างสรรค์เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตน คือ รัตนโกสินทร์ตอนปลาย ศิลปะไทย ปัจจุบัน ลวดลายที่ปรากฏขึ้นในแต่ละยุคสมัยมีการเลียนแบบหยิบยืมซึ่งกันมาโดยตลอด ลวดลายบางยุคสมัยยังมีความ คล้ายคลึงกัน อาจแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยที่ จังหวะ ลีลา หรือสัดส่วน

คำสำคัญ : ลายไทย, ศิลปะไทย, ช่างสิบหมู่, ศิลปวัฒนธรรม

Abstract

Thai pattern is a pattern that has evolved, unfolded and developed throughout the ancient times. Considering all patterns discovered in Thailand, it is sorted in various eras as follow: Dvaravati, Lopburi, Sukhothai, Chiang Saen, U-Thong, Ayutthaya, Rattanakosin, and contemporary Thai art, etc. The patterns found often start from imitating the characteristics of nature such as vine patterns, floral patterns, numerous vegetation patterns, including several types of animals. They were all used as models for Thai craftsmen in the past to imitate nature. The painters have also applied each model to create beauty by mixing it with personal imagination resulting in a unique model of each era. Thai models can be divided into 4 groups: 1) A direct imitation of nature group which consists of Dvaravati and Lopburi eras 2) An applied imitation of nature group which refers to Sukhothai, Chiang Saen, and U-Thong eras 3) An applied designs unfolded from nature which are in Ayutthaya and early Rattanakosin 4) A creative pattern group which unfolds to create a unique identity in the late Rattanakosin and contemporary Thai art. Patterns appearing in each era have always been imitated and borrowed from each other. Some patterns have something in common, there may be slight differences in rhythm, style, or proportion. Therefore, the Thai models found in Thailand were created by the craftsmen who beheld the beauty of nature, hence imitated and expressed through a simple line, such as a curve. Later, they started drawing and mixing them with their imagination. They applied what they saw and adapted it into various models, until they became part of the Thai identity.

Keywords : Thai ornament, Thai art, Ten Essential Traditional, Art and Cultural

บทนำ

ในสังคมไทยสิ่งทีถือว่เป็นงานช่างมีอยู่ทั้งภายในราชสำนัก ในวัด และตามบ้านเรือน คือ ลายไทย-ลายกระหนก ลวดลายประดับดังกล่าว มีความสำคัญในฐานะที่เป็นหลัก

ฐานความเป็นมา ย้อนอดีตกว่าพันปี ก่อนจะมาเรียกชื่อว่า ลายไทย-ลายกระหนก ในปัจจุบัน โดยมีเค้าอยู่ในศิลปะสมัยทวารวดีของไทย อันเป็นสมัยแรกเริ่มวัฒนธรรมพระพุทธศาสนา ซึ่งแพร่หลายจากประเทศอินเดียโบราณมาสู่ดินแดนในภูมิภาคนี้ (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2566: ออนไลน์)

ที่มาและความสำคัญของศิลปะลายไทย ศิลปะไทย เป็นประณีตศิลป์ที่ทรงคุณค่า ยิ่งอันแสดงถึงความเป็นอารยชน บ่งบอกถึงความเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมของชนชาติ เป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่อนุชนรุ่นหลังควรที่จะได้ศึกษาเรียนรู้ไว้ เพื่อที่จะได้เห็นคุณค่าและสืบสานมรดกอันทรงคุณค่านี้ไว้ ไม่ให้เลือนหายไปตามกาลเวลา

จากอดีตที่มนุษย์เริ่มรู้จักการใช้เส้นและสีเขียนบนร่างกายเพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเช่นความสวยงามความเชื่อความน่าเกรงขามหรือแม้แต่การเขียนลวดลายลงบนข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ลักษณะการเขียนดังกล่าวได้ผ่านวันเวลาผ่านการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทั้งรูปแบบและวิธีการจนมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชนเผ่าหรือกลุ่มชนและเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

สิ่งที่เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดเป็นภาพวาดลวดลายอันวิจิตรงดงามทุกวันนี้ ได้เกิดมาจากสติปัญญาความชาญฉลาด และจินตนาการ ของนายช่างโบราณที่เกิดความรู้สึกอยากศึกษา เรียนรู้ และสังเกต ในธรรมชาติที่อยู่รอบตัว จนเกิดความประทับใจโดยอาศัยความรู้ในเชิงช่างของตนเองมาปรับประยุกต์พัฒนาดัดแปลงปรับปรุงรูปทรง รูปร่างที่พบเห็นจากธรรมชาติทั้งพืชและพันธุ์ไม้หรือแม้กระทั่งสัตว์ต่าง ๆ นำมาผสมผสานกับความคิดจินตนาการจนเกิดเป็นภาพวาดลวดลายรูปแบบต่าง ๆ หลากหลายรูปแบบและลีลาด้วยกัน ดังนั้นลวดลายต่าง ๆ ล้วนมาจากการลอกเลียนรูปแบบของธรรมชาติจนเกิดเป็นความงามของภาพลวดลายต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน (วัชรพงศ์ หงส์สุวรรณ, 2563: 5) รูปทรงจากธรรมชาติที่สร้างความประทับใจจนทำให้มีการดัดแปลงมาเป็นลายไทยในรูปแบบต่างๆ ที่พบเห็นอยู่ในปัจจุบันนั้น มีอยู่ด้วยกันหลายชนิดด้วยกัน ซึ่งเกิดจากศิลปินช่างโบราณของไทย มองเห็นธรรมชาติและเกิดความประทับใจจึงถือเอารูปทรงรูปแบบลักษณะของธรรมชาตินั้นมาเป็นแรงบันดาลใจ เป็นแบบอย่างในการเขียนลวดลายต่าง ๆ เช่นดอกไม้ ใบไม้เครือเถาวัลย์ต้นไม้อื่นๆ แม่น้ำภูเขาสัตว์ต่าง ๆ อันมีรูปทรงรูปร่างที่น่าสนใจอ่อนช้อยโค้งลีลาลื่นไหล ซึ่งเหมาะอย่างยิ่งในการนำมาเป็นแบบอย่างโครงสร้างในการเขียนลวดลายไทย

ลายไทยมีความหลากหลายมีความงดงามและเป็นงานประณีตศิลป์ ดังนั้นการเขียนลายไทยแต่ละลายนั้น จึงต้องใช้ความละเอียดความประณีต ความนุ่มนวล ความอ่อน

ข้อความงดงาม รวมถึงการใช้โครงสร้างที่สั้นไหลอ่อนโค้ง และพลิ้วไหว ผู้เรียนจะต้องให้ความสำคัญกับรายละเอียดต่าง ๆ ซึ่งต้องมีใจรักมีความอดทนมีความใส่ใจมีความใจเย็นช่างสังเกต และต้องหมั่นฝึกฝนอยู่เสมอเพื่อให้เกิดความชำนาญในการเขียนลวดลายต่าง ๆ ได้ดี ลวดลายของกลุ่มคนแต่ละชาตินั้นไม่เหมือนกัน เพราะความนิยมของแต่ละชนชาติย่อมไม่มีความเหมือนกัน แล้วแต่ความนิยมของมนุษย์แต่ละจำพวกแต่ละชนเผ่าจะนำพาไปทางใด ชาวยุโรปนิยมไปอีกอย่างหนึ่ง ชาวอียิปต์นิยมไปอีกอย่างหนึ่ง อินเดียนิยมไปอีกอย่างหนึ่ง คนไทยก็นิยมไปอีกอย่างหนึ่ง ความแตกต่างนี้เองคือสิ่งที่บอกความเป็นชนชาติ เราอาจเรียกได้ว่าเป็นรสนิยมของชนชาติหรือความเห็นพ้องต้องกัน (วิภาวี บริบูรณ์, 2553: 10)

การศึกษาการเขียนลายไทยผู้เรียนจำเป็นต้องฝึกฝนเรียนรู้ถึงขั้นตอน และหลักการวาด ของสัดส่วนลีลาตามรูปแบบ ลักษณะต่างๆอย่างละเอียดและควรเริ่มเรียนรู้ในหมวดของกนกก่อนเป็นอันดับแรกเพราะลายต่างๆในหมวดกนกนั้นเป็นการเรียนรู้ขั้นตอนแรกในการเขียนลายไทยรวมทั้งลวดลายในหมวดกนกนี้จะเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการเขียนภาพลวดลายในหมวดลักษณะรูปแบบอื่นๆเช่นเครื่องแต่งกายพระ-นาง เครื่องทรงองค์เครื่องราชรถปราสาทราชวัง วัตถุอาคารเป็นต้นสิ่งสำคัญในการศึกษาศิลปะลายไทยนั้นจะต้องเริ่มเรียนรู้เรื่องของการเขียนลายต่าง ๆ ให้ชำนาญก่อนจึงจะสามารถเขียนในรูปแบบการผูกเป็นลายและเขียนภาพลวดลายที่มีเรื่องราวเนื้อหาได้หรือจะนำลวดลายนั้น ๆ ไปสร้างสรรค์เป็นศิลปะในแขนงอื่นๆได้ เช่นงานลงรักปิดทองงานจิตรกรรมฝาผนัง งานประติมากรรมงานแกะสลักหรืองานประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมฉะนั้นการฝึกเขียนลายไทยจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งเพราะลายไทยนั้นเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการพัฒนาต่อยอดสร้างสรรค์งานศิลปะไทยแบบประเพณี แนวประเพณี หรือศิลปะร่วมสมัย ในขั้นที่สูงขึ้นต่อไป (วัชรพงศ์ หงส์สุวรรณ, 2563: 15)

ต้องขอกราบขอบพระคุณศิลปินช่างไทยโบราณ ที่ได้สร้างสรรค์ศิลปะลายไทยไว้ให้ได้ศึกษาเรียนรู้ และชื่นชม มาจนถึงปัจจุบัน ด้วยความอัจฉริยะของช่างไทยโบราณที่รู้จักสังเกตธรรมชาติที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวรู้จักสังเกตรายละเอียดของส่วนต่างๆของธรรมชาติที่สวยงาม และได้นำมาดัดแปลงต่อเติม ลดทอนประยุกต์สร้างสรรค์มาเป็นลวดลายในรูปแบบลักษณะต่างๆ ให้ได้ศึกษาเรียนรู้และเป็นแบบอย่าง จนเกิดเป็นศาสตร์ตำราวิชาเรียนอันทรงคุณค่าที่มีทั้งความสวยงาม ความสมบูรณ์ ทั้งรูปแบบจังหวะและลีลาของงานศิลปะลายไทยได้อย่างลงตัว

วิวัฒนาการของงานศิลปะไทย

พุทธศตวรรษที่ 11-20 ตรงกับยุคสมัยของอาณาจักรดังต่อไปนี้ คือ - สมัยทวารวดี ที่เชื่อว่าศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐม - สมัยศรีวิชัย ซึ่งนักประวัติศาสตร์หลายท่านเชื่อว่าศูนย์กลางของอาณาจักรอยู่ที่เมือง ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ซึ่งมีการพบ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริดที่มีทรวดทรงงดงามเป็นอย่างมาก - สมัยลพบุรี ซึ่งได้รับอิทธิพลจากขอมผสมผสานในงานศิลปะ ศิลปะที่โดดเด่นของยุคนี้ได้แก่ พระปรางค์สามยอด จ.ลพบุรี ปราสาทหินพิมาย จ.นครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้ง จ.บุรีรัมย์ - สุโขทัย เป็นยุคที่งานศิลปะไทยได้รับอิทธิพลทั้งในด้านสุนทรีย์และแนวความคิดจากสกุลช่างในประเทศอินเดีย เช่น สกุลศิลปะแบบอัมราวดี สกุลศิลปะแบบคุปตะหรือแบบคลาสสิก และสกุลศิลปะแบบปาละ ยุคสุโขทัยเป็นยุคที่งานศิลปะไทยมีความเจริญถึงขีดสุด นับเป็นยุคคลาสสิกศิลปะไทย สังเกตได้จาก พระพุทธรูปสำริดสุโขทัย ที่มีพุทธลักษณะอันงามเลิศ มีขนาดใหญ่โต เช่น พระศรีศากยมุณี พระประธานที่วัดสุทัศน์เทพวราราม จึงเป็นยุคสมัยที่ศิลปะไทยมีความงดงามเป็นความรุ่งเรืองของศิลปกรรมไทย

พุทธศตวรรษที่ 21-23 อยู่ในช่วงยุคสมัยของอยุธยา เป็นช่วงที่มีอิทธิพลของขอมปรากฏ อยู่อย่างชัดเจน เช่น การสร้างปรางค์หรือปราสาทแบบขอม การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง และการสร้างเจดีย์แบบย่อมุมไม้สิบสองที่มีความงดงามมากอยู่ที่วัดชุมพลนิกายาราม เป็นต้น และในสมัยอยุธยาเริ่มมีชาวต่างประเทศ คือ โปรตุเกส ฮอลันดา ฝรั่งเศส เปอร์เซีย อาหรับ ญี่ปุ่น และจีน โดยเฉพาะชาวตะวันตกและจีน ชาวต่างประเทศที่เข้ามาส่วนใหญ่จะเข้ามามีบทบาทในการก่อสร้างและปฏิรูปสถาปัตยกรรมไทย เช่น การสร้างอาคารแบบ 2 ชั้น การติดตั้งน้ำพุ การก่อสร้างป้อมกำแพงต่าง ๆ รวมทั้งการปูลานหรือถนนอิฐ จนทำให้เกิดรูปแบบของอาคารพุทธศาสนาที่เรียกว่า “อาคารทรงวิลันดา” (ฮอลันดา) พุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา เป็นยุคของกรุงรัตนโกสินทร์ แบ่งเป็น 3 ช่วง คือ - สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นยุคที่เริ่มนิยมนำเอาโครงสร้างสถาปัตยกรรมแบบจีนมาใช้ ในการก่อสร้างอาคารโบสถ์วิหาร ที่ช่วยให้สามารถก่อสร้างได้สะดวก รวดเร็ว และมีขนาดใหญ่โต เช่น พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และพระวิหารวัดกัลยาณมิตร จนเกิดลักษณะสถาปัตยกรรมตามพระราชานิยมรัชกาลที่ 3 คือ โบสถ์ วิหาร จะไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีการสร้างมณฑปและซุ้มประตูทรงมงกุฎ เป็นต้น นอกจากนี้รูปแบบของอาคารยังมีลักษณะแตกต่างไปจากแบบเดิม คือ ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หรือการจำหลักไม้ ทั้งหน้าบันด้านหน้าและด้านหลัง แต่จะก่ออิฐและปั้นปูนหน้าบัน และบนผนังปูนใช้เสาค้ำ

นางเรียงรายด้านข้างซ้ายและขวาเพื่อรับน้ำหนักชายคาแทนคันทวย และนาคสำรวย จึงนับเป็นยุคที่สถาปัตยกรรมไทยเจริญรุ่งโรจน์ไปสู่รูปแบบใหม่ - สมัยรัชกาลที่ 4-5 เป็นยุคที่ศิลปะตะวันตกเข้ามาสู่ศิลปะไทยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หลายอย่าง เช่น การเขียนภาพจิตรกรรมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเรื่องราว จากเรื่องศาสนา มาเป็นปรีชาธรรม ประวัติศาสตร์ หรือวิธีการใช้สี แสง-เงา ลักษณะกายวิภาค ระยะใกล้-ไกล ตามธรรมชาติ และมีการก่อสร้างตึก อาคารแบบยุโรป เช่น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ที่เป็นทรงตะวันตกผสมแบบไทย อาคารพระที่นั่งอนันตสมาคม ที่สร้างเลียนแบบสถาปัตยกรรมในยุคเรอเนซองของอิตาลี และโบสถ์วัดนิเวศธรรมประวัติที่บางปะอิน สร้างเลียนแบบสถาปัตยกรรมกอทิก จากอิทธิพลของศิลปะตะวันตกทำให้ศิลปะมีการเปลี่ยนแปลงและเกิดสถาบันการสอนศิลปะการช่างแบบยุโรป คือ โรงเรียนเพาะช่างและโรงเรียนประณีตศิลปกรรมของกรมศิลปากร เป็นต้น ซึ่งสถาบันเหล่านี้มีบทบาทอย่างมากในการถ่ายทอดความรู้ทั้งศิลปะสากลคู่ไปกับศิลปะไทย (วิวัฒนาการของงานศิลปะไทย. สืบค้นเมื่อวันที่, 2566: ออนไลน์)

ลายไทย ศิลปะอีกแขนงหนึ่งที่ทุกคนรู้จักและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สะท้อนถึงศิลปะและวัฒนธรรมที่มีมาตั้งแต่โบราณ ลวดลายงดงามอ่อนช้อยที่พบเห็นเสมอในศิลปะไทยแขนงต่างๆเราเรียกรวมๆกันว่าลายไทย จริงๆแล้วมีต้นแบบมาจากลวดลายในศิลปะอินเดียโบราณที่แพร่มาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิพร้อมพร้อมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเมื่อพันกว่าปีมาแล้ว แต่ด้วยภูมิปัญญาและจินตนาการอันสร้างสรรค์ของช่างไทยในการนำสิ่งรอบตัวไม่ว่าจะเป็น พืชพันธุ์ไม้ ดอกไม้ สัตว์ ดวงดาว หรือแม้แต่แรงบันดาลใจในความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเช่น ดอกบัว พวงมาลัย ควั่นรูป และเปลวเทียน มาประดิษฐ์คิดค้นและพัฒนาจนเกิดเป็นลายไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะอย่างที่รู้จักและคุ้นเคยในปัจจุบัน

ลวดลายไทย บางอย่างก็ได้จากธรรมชาติ ต้นไม้ หรือสัตว์ และการได้รับอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับศาสนารวมถึงในด้านของไสยศาสตร์ ทำให้ลายไทยเข้าไปมีส่วนร่วมในการรับใช้สถาบันพุทธศาสนา และรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยนำไปใช้ประดับตกแต่งอาคารสถานที่หรือสถาปัตยกรรม เช่น โบสถ์ วิหาร ปราสาท พระราชวัง เครื่องนุ่งห่ม สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับ ทางด้านบ้านเรือนและสิ่งของเครื่องใช้มีหลายรูปแบบและถูกนำไปใช้ในโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะลายไทยพื้นฐาน นอกจากนำมาประยุกต์ใช้งาน เกิดผลงานทางด้านการออกแบบสร้างสรรค์ในหลายสาขาต่างๆ แล้วยังเป็นการดำรงคุณค่าทางศิลปะวัฒนธรรมของไทยให้ปรากฏแก่ผู้พบเห็นทั้งชาวไทยด้วยกันและชาวต่างชาติการศึกษาการ

วาดเส้นลายไทยจะแยกเป็นสองรูปแบบใหญ่ๆ คือ ลายไทย และจิตรกรรมไทย ซึ่งลายไทยที่เป็นลวดลายหลักสำคัญ (สถาบันสอนศิลปะ อิต แกลเลอรี. ต้นกำเนิดลายไทย. 2566: ออนไลน์)

ลายไทย เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา จึงเป็นเหตุสำคัญให้ช่างหรือศิลปินประดิษฐ์ลายไทยโดยได้แนวคิดมาจาก ดอกบัว พวงมาลัย ควันธูป และเปลวเทียน แล้วนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายกนก ลายเปลวเพลิง ลายไบเทศ ลายพฤษชาติ ซึ่งเมื่อศึกษาถึงที่มาของลวดลายเหล่านั้น พบว่าบางส่วนมีการพัฒนาจากรูปดอกบัวหลากหลายชนิด อาทิ บัวหลวง บัวสัตตบงกช บัวสัตตบุษย์ และมีการพัฒนาจากลักษณะการเคลื่อนไหวของเปลวไฟที่มีความพลิ้วไหว จึงนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดลายไทยที่สวยงาม

แม้ว่าศิลปะไทยจะได้รับอิทธิพลจากหลายประเทศ เช่น อินเดีย จีน ขอม เขมร แต่ช่างไทยก็สามารถนำไปพัฒนาลวดลายจนมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองที่มีความแตกต่างไปจากชาติตะวันตก คือ ศิลปะไทยแตกต่างไปจากศิลปะตะวันตกตรงที่ศิลปะตะวันตกนั้นเป็นแบบธรรมชาตินิยม แต่ศิลปะไทยจะดัดแปลงธรรมชาติไปตามคตินิยมที่คิดสร้างสรรค์จากปรัชญา (ความเชื่อในเรื่องสวรรค์นรก) ดังภาพพระแม่ธรณีบิดมวยผม

ลวดลายไทย บางอย่างก็ได้จากธรรมชาติ ต้นไม้ หรือสัตว์ และการได้รับอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับศาสนารวมถึงในด้านของไสยศาสตร์ ทำให้ลายไทยเข้าไปมีส่วนร่วมในการรับใช้สถาบันพุทธศาสนา และรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยนำไปใช้ประดับตกแต่งอาคารสถานที่หรือสถาปัตยกรรม เช่น โบสถ์ วิหาร ปราสาท พระราชวัง เครื่องนุ่งห่ม สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับ ทางด้านบ้านเรือนและสิ่งของเครื่องใช้มีหลายรูปแบบและถูกนำไปใช้ในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะลายไทยพื้นฐาน นอกจากนำมาประยุกต์ใช้งาน เกิดผลงานทางด้านการออกแบบสร้างสรรค์ในหลายสาขาต่าง ๆ แล้วยังเป็นการดำรงคุณค่าทางศิลปะ วัฒนธรรมของไทยให้ปรากฏแก่ผู้พบเห็นทั้งชาวไทยด้วยกันและชาวต่างชาติ

การศึกษาการวาดเส้นลายไทยจะแยกเป็นสองรูปแบบใหญ่ ๆ คือ ลายไทย และจิตรกรรมไทย ซึ่งลายไทยที่เป็นลวดลายหลักสำคัญ ดังนี้

ลายกระหนก เป็นลายพื้นฐานหนึ่งที่สำคัญของลายไทย มีพื้นฐานจากสามเหลี่ยมชายธง อาจะมีตัวเดียว หรือหลายตัวก็ได้ มักมีฐานมุมแหลมหันไปทางเดียวกัน โดยมีขนาดและสัดส่วนที่แตกต่างกันไป ลายกระหนกที่สำคัญ ได้แก่ กระหนกสามตัว กระหนกสามตัวเปลว

ลายกระจัง เป็นลายพื้นฐานประเภทหนึ่งที่สำคัญของลายไทย รูปทรงคล้าย สามเหลี่ยมหน้าจั่ว ต้นแบบลายนี้มาจากธรรมชาติ เช่น กระจังตาอ้อย ต้นอ้อย กระจังฟันปลา

ลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ลวดลาย “ลายช่อ” ที่มีรูปทรงพุ่ม ได้รับแรงบันดาลใจมาจากข้าวปุ้นที่แต่งเป็นรูปคล้ายดอกบัวตูมที่ใช้วงสรวงบูชา นิยมนำไปใช้งานทางด้าน ที่เกี่ยวกับศาสนา

ลายประจายาม ลวดลายที่มีรูปร่างสี่เหลี่ยมจัตุรัสตะแคง มีลักษณะคล้าย ดอกไม้ โดยดัดแปลงมาจากดอกไม้ชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “ดอกสี่ทิศ”

ลายกาบ เป็นลายที่กำเนิดลาย “ช่อลาย” โครงสร้างของลายนี้มาจากพืชพันธุ์ ในส่วนที่เป็นกาบหุ้มตรงโคนหรือข้อ เช่น กาบของต้นไผ่ กาบต้นกล้วย

ลายนกคาบและนาคขบ มีลักษณะเป็นหน้าของนกหน้าปีกที่เอวปากคาบ ลายตัวอื่นเอาไว้หรือมีลายช่ออื่นๆ ออกทางปาก ตำแหน่งของลายนกคาบจะอยู่ตรงข้อต่อ ที่จะเชื่อมกันและกัน (นุชจริย์ เมืองแดง. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2566: ออนไลน์)

งานศิลปะลายไทย เป็นงานศิลปะที่ถูกคิดค้นสร้างสรรค์จากบรมครูช่างศิลป์ มาแต่ในยุคสมัยโบราณกาล ซึ่งเป็นผู้ประยุกต์คลี่คลายพัฒนารูปแบบลวดลายไทยต่าง ๆ โดยถอดรูปแบบลักษณะมาจากธรรมชาติให้ออกมาเป็นงานศิลปะลวดลายชั้นสูงที่มีความ ละเอียด ประณีต อ่อนช้อย และงดงาม สืบสานกันมาแต่ยุคโบราณกาลของไทย ถือว่า เป็นงานศิลปะที่สามารถสื่อแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และยังบ่งบอกถึง ภูมิปัญญาของคนไทยหรือบรมครูช่างศิลป์ไทยใช้จินตนาการในเชิงสร้างสรรค์สร้างลวดลายได้ อย่างมีแบบแผนเฉพาะตัว นับได้ว่าเป็นรูปแบบงานศิลปกรรมอีกแขนงหนึ่งอันมีคุณค่าแก่ ประเทศชาติ และเป็นสัญลักษณ์ของชาติไทย ทำให้เป็นที่จดจำของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติได้เป็นอย่างดี แต่ปัจจุบันคนไทยส่วนใหญ่นั้นมักไม่ค่อยมีโอกาสดู สัมผัสชื่นชมกับงานศิลปะไทยอย่างลึกซึ้ง จึงทำให้ไม่ค่อยเห็นถึงคุณค่า ความงาม ประณีต ละเอียดอ่อน ความอ่อนช้อย ความน่าหลงใหล ของงานศิลปะลายไทย อาจทำให้งานศิลปะ ไทยในอนาคตค่อย ๆ จางหายไป เพราะฉะนั้นแล้วเราควรรักษาและสืบสานศิลปะลายไทย ไว้ให้อยู่คู่กับชาติไทยตลอดไป

องค์ความรู้จากการศึกษา

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาเรียนรู้การเขียนบทความในครั้งนี้คือ ได้เข้าใจถึงวิวัฒนาการความเป็นมาของศิลปะลายไทย ลายไทยเป็นลวดลายที่มีวิวัฒนาการ ศิลปะลาย พัฒนารูปแบบลักษณะมาโดยตลอดตั้งแต่สมัยโบราณ หากนับลวดลายในแผ่นดินไทยที่ค้นพบ คงเริ่มต้นและเรียงลำดับยุคสมัยต่าง ๆ ได้ดังนี้ คือ ศิลปะทวารวดี ศิลปะลพบุรี ศิลปะสุโขทัย ศิลปะเชียงใหม่ ศิลปะอู่ทอง ศิลปะอยุธยา ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนปลาย และศิลปะไทยปัจจุบัน เป็นต้น ลวดลายต่าง ๆ ที่พบนั้นมักเริ่มมาจากการเลียนแบบลักษณะของธรรมชาติ อาทิเช่น ลายเครือเถาต่าง ๆ ลายดอกไม้ต่าง ๆ ลายพืชพรรณธรรมชาติต่าง ๆ รวมถึงสัตว์นา ๆ ชนิด นั้นล้วนแล้วเป็นแม่แบบให้กับครูช่างไทยในสมัยก่อน คงจะไม่แปลกที่ช่างศิลป์ในยุคสมัยก่อนมีความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ เนื่องจากได้ใช้ชีวิตความเป็นอยู่และสัมผัสสัมผัสกับธรรมชาติมาแต่เยาว์วัย จึงทำให้ได้ศึกษาลักษณะ จังหวะ สีลา ของพืชพรรณธรรมชาติแต่ละชนิด จึงเกิดการได้คัดลอกเลียนแบบธรรมชาติ โดยการวาดเขียนถ่ายทอดออกมาเป็นลายเส้น และงานปูนปั้นประดับตกแต่ง ช่างได้ประยุกต์ลวดลายแต่ละรูปแบบให้เกิดความงามและความลงตัวผ่านการผสมผสานกับความคิดจินตนาการส่วนตัวเข้าไปร่วมด้วย จึงทำให้เกิดเป็นลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ส่วนตน และเป็นลวดลายที่ยังบ่งบอกถึงความเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละยุคสมัย

ลายไทยสามารถแบ่งออกให้เป็นกลุ่ม ๆ ได้ตามลักษณะศิลปะแต่ละยุคสมัย สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ ได้ 4 รูปแบบลักษณะด้วยกัน คือ

- 1) กลุ่มลวดลายที่เป็นการเลียนแบบธรรมชาติโดยตรง เช่น ลายเถาวัลย์ ลายผักกูด ลายดอกไม้ ใบไม้ พรรณพฤกษาต่าง ๆ ได้แก่ ศิลปะทวารวดี ศิลปะลพบุรี
- 2) กลุ่มลวดลายที่ยังเลียนแบบธรรมชาติแต่มีการประยุกต์ลวดลายให้มีความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ได้แก่ ศิลปะสุโขทัย ศิลปะเชียงใหม่ ศิลปะอู่ทอง
- 3) กลุ่มลวดลายที่ประยุกต์ศิลปะจากธรรมชาติจนมีความพลิ้วไหวและลงตัวสามารถบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจน ได้แก่ ศิลปะอยุธยา ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น
- 4) กลุ่มลวดลายที่ศิลปะลายสร้างสรรค์เป็นอัตลักษณ์เฉพาะบุคคล ได้แก่ ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนปลาย และศิลปะลายไทยยุคปัจจุบัน

ลวดลายที่ปรากฏขึ้นในแต่ละยุคสมัยนั้นได้มีการเลียนแบบธรรมชาติ และมีการหยิบยืมแลกเปลี่ยนเรียนรู้รูปแบบงานศิลปะกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากได้รับอิทธิพลซึ่งกันและกันมา ซึ่งลวดลายบางยุคสมัยนั้นมีความคล้ายคลึงกันมาก จนบางทีแทบจะ

เหมือนกัน อาจมีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย ในส่วนของจังหวะลีลา โครงสร้าง หรือขนาด สัดส่วนของลวดลาย ทั้งหมดนี้จึงมีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งของที่มาวิวัฒนาการของลายไทย

สรุป

ประเทศไทยของเราเป็นชาติที่ได้ชื่อว่ามีวัฒนธรรมอันแข็งแกร่งชาติหนึ่งวัฒนธรรมนี้บรรพบุรุษของเราเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นจากชีวิตความเป็นอยู่มาแต่สมัยโบราณ ไม่ว่าจะเป็นการดำรงชีวิตวิถีคิดวัฒนธรรมการกินอยู่ภาษาและศิลปะ ล้วนแล้วแต่ประกอบเกื้อหนุนผสมผสานซึ่งกันและกันจนกลายมาเป็นเอกลักษณ์ลักษณะประจำชาติที่โดดเด่นขึ้น เราจะปฏิเสธไม่ได้ว่าศิลปะ และวัฒนธรรมเหล่านี้ เราได้รับอิทธิพลมาจากชนชาติอื่น ๆ สังคมอื่น ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ที่ถูกถ่ายทอด สืบสาน ปรับเปลี่ยน เปลี่ยนแปลง มาตามกาลเวลา แต่บรรพบุรุษของเราก็ไม่ได้รับอิทธิพลนั้นมาทั้งหมด หากแต่ได้มีการปรับประยุกต์แก้ไขเปลี่ยนแปลงพัฒนาสร้างสรรค์จนเข้ากับลักษณะนิสัย วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม บริบททางสังคม การปกครอง และสิ่งแวดล้อมของชนชาติตนเอง จนที่สุดวัฒนธรรมและศิลปะก็ปรับเปลี่ยนตกผลึกกลายเป็นรูปแบบลักษณะอันมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ศิลปวัฒนธรรมนี้ได้หยั่งรากลึกให้กับผู้คนในท้องถิ่นจนเป็นกลุ่มก้อนอันหนึ่งอันเดียวกันตามเวลาของประวัติศาสตร์ที่ผ่านระยะเวลาเนิ่นนาน

ในปัจจุบันโลกของเรามีการพัฒนาเติบโตทางด้านการสื่อสาร และเทคโนโลยียุคสมัยใหม่ ทำให้โลกไร้พรมแดนมากและได้เปิดการเรียนรู้ได้มากยิ่งขึ้น อิทธิพลของศิลปวัฒนธรรมเทคโนโลยีของต่างชาติได้มีบทบาทกับคนไทย และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมีการนำเสนอสิ่งที่แปลกใหม่เข้ามา ทำให้ความนิยมของชนชาติเริ่มมีการปรับเปลี่ยนแปรเปลี่ยนผสมผสาน อันมีแนวโน้มที่จะมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงต่อศิลปะวัฒนธรรมและวิถีดั้งเดิมของไทย ถ้าหากคนรุ่นหลังไม่ได้ศึกษาเรียนรู้จนเกิดความเข้าใจความลึกซึ้งในงานศิลปะของชาติไทย ก็อาจจะทำให้งานศิลปะลายไทย ไร้การเหลียวแล สืบสานอนุรักษ์ และสืบทอด ของศิลปะอันงดงามเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยได้

ข้าพเจ้าได้เขียนบทความนี้ขึ้นมาเพียงเพราะต้องการให้คนไทย นักเรียน นักศึกษา ชาวบ้าน ชุมชน วัด องค์กรการศึกษา สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ได้ศึกษาเรียนรู้ตระหนักถึงงานศิลปะของบรรพบุรุษเราได้สร้างสรรค์ไว้ให้ ถูกลืมเลือนหายไปไปพร้อม ๆ กันกับความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอื่น ๆ

เพื่อเป็นพื้นฐานในการปรับตัวและพัฒนาการไปกับโลกปัจจุบัน ท่ามกลางกระแสวิวัฒนาการของโลกที่เติบโตและก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ศิลปะลายไทยจะเป็นสมบัติทางศิลป

วัฒนธรรมหนึ่งที่จะสามารถบอกถึงรากเหง้าเรื่องราว วิถีชีวิต ลักษณะนิสัยของชนชาติ และความเป็นไทย

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีกิจกรรมการสอนให้ศึกษาเรียนรู้ปลูกฝังสร้างความรู้ความเข้าใจให้พระเณร นักเรียน นักศึกษา ชาวบ้าน ได้ตระหนัก เกิดความลึกซึ้งความเข้าใจถึงที่มา เทคนิควิธีการคุณค่า และความหมาย ในงานศิลปะลายไทย ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่างานช่างศิลปกรรมประเภทอื่น ๆ

2. ทางสถาบันการศึกษาหรือ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน วัด ชุมชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่น ควรจะได้รับการส่งเสริมเรียนรู้ร่วมสืบสานและถ่ายทอด ถึงการอนุรักษ์ รักษา งานศิลปะลายไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อสืบทอดศิลปะภูมิปัญญาช่างศิลปกรรมไทย ให้นักเรียน นิสิตนักศึกษา ชาวบ้าน ชุมชน ได้มีความเข้าใจตระหนักถึง คุณค่า ความงาม และความสำคัญ ของศิลปะลายไทย

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2548). **วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์. เรื่อง ลายรดน้ำกับพัฒนาการ.** กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.

คุยกับังงานช่างไทยโบราณ. (2555). **ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติเล็กสุขุม.** กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ.

นุชจรรย์ เมืองแดง. (2562). **สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง ศิลปะลายไทย วาดภาพลายไทยพื้นฐาน. สืบค้นเมื่อวันที่ 22 ธ.ค. 2566, / จากเว็บไซต์ : <https://www.lib.ru.ac.th/journal2/?p=12009>**

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. **เรื่องที่ 1 ลายไทย-ลายกระหนก / ความสำคัญของลายไทยในสังคมไทยเล่มที่ 38. สืบค้นเมื่อวันที่ 22 ธ.ค. 2566, จากเว็บไซต์ : <https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=38&chap=1&page=t38-1-infodetail01.html>**

วัชรพงศ์ หงส์สุวรรณ. (2563). **ลายไทย (ฉบับสุดคุ้ม).** กรุงเทพมหานคร : วาดศิลป์.

วิภาวี บริบูรณ์. (2553). **พื้นฐานการเขียนลายไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : ไทยควอลิตีบุ๊กส์ (2006).**

วิวัฒนาการของงานศิลปะไทย. สืบค้นเมื่อวันที่ 23 ธ.ค. 2566, จากเว็บไซต์ : <https://sites.google.com/site/khornganlaythiy/lwdlay-thiy>

สถาบันสอนศิลปะ อิต แกลเลอรี. **ต้นกำเนิดลายไทย**. สืบค้นเมื่อวันที่ 23 ธ.ค. 2566, จากเว็บไซต์ : <https://www.hitgalleria.com/%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2/>

สันติ เล็กสุขุม. (2550). **ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ.

สันติ เล็กสุขุม. (2555). **ศิลปะสุโขทัย : พิมพ์ครั้งที่ 3**. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ.